

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde Aile, Kadın ve Evlilik

In the Anatolian (Turkish) Seljuk State, Family, Women and Marriage

ÖZET

Geçmişten günümüze Türk toplumlarında aile, kadın ve evlilik kavramları önemli bir yer tutmuştur. Toplumların temel taşları olan bu kavramlar ülkelere, coğrafyalara, yaşam biçimlerine ve inanç sistemine göre biçimlenmiştir. Türk milletinin kültürel hafızasının oluşmasını sağlayan bu değerler bütünü, günümüz gelenek ve göreneklerin de temelini oluşturur. Eski Türk toplumlarından Büyük Selçuklulara ve Büyük Selçuklu Devleti'nden de Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'ne aktarılan bu miras Türk tarihi açısından da önemlidir. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin aile, kadın ve evliliğe bakış açısını Anadolu insanının, temel değerlere saygı, kadına verilen değer, evlilik kutsiyeti gibi erdemleri bünyesinde barındırdığını göstermesi açısından da önemlidir. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde kadının toplum içerisindeki yeri ve sorumlulukları, sosyal hayatın içerisindeki durumu, inanç sistemi bakımından edindiği yerin ne olduğu irdelenmiştir. Aile kavramı ve aile fertlerinin görevleri toplumun aileye bakış açısı değerlendirilmiştir. Evliliklerin her aşamasına değinilmiştir. Toplumun en önemli kurumlarından olan evliliğin geçmiş dönemlerde hangi evrelerden geçtiği, uygulamalarının nasıl olduğu ve günümüze kadar ulaşmasındaki etkileri bilmek milli hafıza için önem arz etmektedir. Araştırmanın konusu bu doğrultu ve bu anlayışla belirlenmiştir. Kaynaklar ışığında, kıyaslamalı bir biçimde yorumlamaya gayret gösterilmiştir. Zaman zaman örneklerle konunun somutlaştırılarak daha iyi anlaşılmasının sağlanmasına çalışılmıştır. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'ndeki aile kavramı, kadın imgesi ve evlilik ritüelleriyle ilgili bilgilendirme ve yorumlama becerisi kazandırma hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti, Aile, Kadın, Evlilik

ABSTRACT

From the past to the present, the concepts of family, women, and marriage have held significant importance in Turkish societies. Shaped by countries, geographies, lifestyles, and belief systems, these fundamental elements have constituted the cultural memory of the Turkish nation, forming the basis for current traditions and customs. The heritage passed down from ancient Turkish societies to the Great Seljuks and from the Great Seljuk State to the Anatolian Seljuk State (Turkey) is also crucial in terms of Turkish history. Revealing the perspective of the Anatolian people towards family, women, and marriage, this legacy reflects essential values such as respect for core principles, the significance given to women, and the sanctity of marriage. The position and responsibilities of women within Anatolian Seljuk society, their status in social life, and their role in the belief system have been explored. The concept of family and the duties of its members have been evaluated in terms of society's perception of the family. The various stages of marriages have been discussed, and understanding how they were practiced in the past and their lasting effects up to the present is crucial for the national memory. The subject of this research has been determined in line with this approach and understanding, aiming to interpret the findings comparatively with the help of sources. At times, examples have been provided to make the subject more tangible and understandable. The objective is to impart knowledge and interpretation skills concerning the concept of family, the image of women, and marriage rituals in the Anatolian Seljuk State (Turkey).

Keywords: Anatolia (Turkey) Seljuk State, Family, Women, Marriage

GİRİŞ

Aile, toplumun yapı taşı oluşturulan en küçük birimi ancak en önemli mekanizmasıdır. Toplumların aile yapıları onların hayata bakışını, yaşama biçimini, değerler bütünü gösterir. Türk toplumlarında ve Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde aile önemsenmiş ve aile kavramına kutsiyet yüklenmiştir. Saygı, sevgi ve hoşgörü temelinde yetiştirilen çocuklarca da bu kavramın ahlaki boyutu üst düzeyde tutulmaya çalışılmıştır. Ailenin en önemli bireylerinden olan kadının ise geçmişten günümüze toplum içindeki yeri, konumu pek çok araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Devletler, milletler, dinler, coğrafyalar bağlamında kadın, değişkenlik gösteren haklara sahip olup, toplum içerisinde kendine yer edinmiştir. Diğer milletlerle kıyaslanacak olursa Türk toplumlarında kadının yeri görece diğer milletlere göre daha iyi bir konumdadır. Çocukları yetiştiren kadınlar bir bakıma gelecekteki nesillerin nasıl şekilleneceğinin belirleyicisi olmuşlardır. Kadınların toplumlardaki önemi yadsınamaz. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde aileyi oluşturan kadın ve erkeğin birlikte yaşamalarının meşruiyetini sağlayan müessese evlilik müessesesiydi. Dolayısıyla aile kavramına verilen

Harun Korunur¹

How to Cite This Article

Korunur, H. (2023). "Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde Aile, Kadın ve Evlilik", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(74): 4304-4312.
DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.71509>

Arrival: 07 July 2023
Published: 31 August 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tunceli, Türkiye

önemle doğru orantılı olarak evlilikler ve evliliklerin gerçekleşmesi için yapılan düğünler önem taşımaktaydı. Toplumların gelenekleri, milli benlikleri, toplumsal ahlak yapısı gibi çoğaltabileceğimiz öz kültürlerinin oluşumunda aile, kadın ve evliliklerin büyük bir önemi vardır. Günümüz gelenek ve göreneklerinin, kadına, aileye verilen değeri belirleyen unsur tarihsel süreçte günümüze ulaşan bu yaklaşımın ürünüdür.

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin Kısa Tarihi

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan zamanında Bizans'a karşı kazanılan Malazgirt zaferi aynı zamanda Anadolu'da var olan Türk nüfusunun daha da artmasını sağladı. Anadolu'ya yerleşmek amacıyla giriştikleri mücadelelerde başarılı olan Türkmenler, Anadolu'nun siyasî yapısının şekillenmesinde etkili oldu (Kayhan, 2018: 18 vd.). Anadolu'nun doğusu ve orta kısımları Türkmen hâkimiyetini girdi. Bununla birlikte XI. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Büyük Selçuklu Devletine tabi birçok devletçik Anadolu'da yerini aldı. Ancak bunlardan daha da önemlisi Btina Bölgesi'ne hâkim olan ve burada bir Türk Devleti kuran Anadolu (Türkiye) Selçukluları oldu (Ersan-Alican, 2014: 15). Selçuk Bey'in oğlu Arslan'ın torunu olan Süleyman Şah, Orta Anadolu'ya hâkim olarak Konya'yı merkez yaptı. Daha sonra Bizans hâkimiyetindeki bölgelerde başarılı fetih hareketlerinde bulunarak İznik'i ele geçirdi ve burayı devletin yeni merkezi olarak belirledi. Bizans ile yaptığı mücadelelerde her geçen gün başarılarına yenilerini ekleyen Süleyman Şah, Ege ve Marmara kıyılarına kadar hâkimiyet sağladı (Uzunçarşılı, 2011: 1). Süleyman Şah Anadolu'da Türkmenlerce saygı duyulan bir liderdi ve bunun hakkını da başarıları ve zaferleri ile veriyordu. Bizans için her zaman önem arz eden Antakya'yı fethetmeyi başardı. Bu fethi Büyük Selçuklu ve Melikşah adına yaptığını elçiler vasıtasıyla Melikşah'a bildirdi (Müneccimbaşı, 2001: 5 vd.).

Antakya'nın fethi sonrası Suriye bölgesine hâkim olmak isteyen Süleyman Şah Halep'i ele geçirmek istedi. Ancak bu isteği Büyük Selçuklu Devleti ile arasının açılmasına neden oldu. Süleyman Şah'ın Halep'i kuşatması sonucu Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah'ın kardeşi Tutuş'a haber gönderildi. Tutuş aynı zamanda Şam Meliki'ydi. Halep'in idaresini elinde bulunduran El-Huteyfi, Tutuş'tan derhal yardıma gelmesini istedi ve şehri ona teslim edeceğini bildirdi. Tutuş bu teklif üzerine harekete geçti. Aynı Saylam yakınlarında 6 Haziran 1086 tarihinde iki Türk ordusu karşılaştı ve Süleyman Şah yenilgiye uğrayarak hayatını kaybetti (Kırpık-Akyol, 2014: 286 vd.; Turan, 2012: 56). Süleyman Şah'ın ölümü sonrası karısı ve oğulları Kılıç Arslan ve Davud Kulan Arslan İsfahan'a götürüldü. Ancak Melikşah'ın ölümü sonrası Kılıç Arslan 1093 yılında İznik'e geldi ve babasının tahtına oturarak Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin sultanı oldu (Bayındır, 2018: 27). Onun tahta geçmesi, yöre halkı tarafından memnuniyetle karşılandı. Bizans İzmit ve çevre bölgeleri ile sahillerde hâkimiyet sağlamıştı. Doğu'da Dânişmendliler, Mengüceker hüküm sürmekteydi. İzmir bölgesinde ise Çaka Bey bulunuyordu. I. Kılıç Arslan siyasetini; Anadolu hâkimiyeti sağlamak ve tek güç olarak varlığını sürdürmek minvalinde belirledi. Bu doğrultuda Dânişmendliler'in hâkimiyetinde bulunan Malatya'yı kuşattı. Ancak bu kuşatma esnasında Haçlıların geldiği haberi üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. I. Haçlı seferi sonunda merkezi İznik'ten Konya'ya taşındı (Demirkent, 1996: 24 vd.; Kırpık-Akyol, 2014, 289 vd.).

Sultan I. Kılıç Arslan Anadolu'da tam bir hâkimiyet sağlamak istiyordu. Bu nedenle Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kontrolünde olan Diyarbakır ve El-Cezire bölgelerine 1105 senesinde sefer düzenledi. 1107 yılında Musul, I. Kılıç Arslan tarafından kontrol altına alındı. I. Kılıç Arslan Musul'da Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar adına okutulan hutbeyi kendi adına okutmaya başlattı. Bu I. Kılıç Arslan'ın Böylece Büyük Selçuklu Sultanlığına aday olduğu anlamına geliyordu (Demirkent, 1996: 54 vd.). Yaşanan gelişmeler sonucu Büyük Selçuklu Devleti kuvvetlerini, I. Kılıç Arslan'ın üzerine sevk etti. Emir Çavlı komutasındaki Büyük Selçuklu ordusu ve I. Kılıç Arslan'ın kuvvetleri Habur Çayı'nda karşı karşıya geldi. Çetin bir mücadeleden sonra mücadeleyi bırakmayan I. Kılıç Arslan atıyla Habur Çayı'ndan geçmeye çalıştı. Ancak çayı geçmeden, muhtemelen zırhının ağırlığıyla, 13 Temmuz 1107'de suya kapıldı (Demirkent, 1996: 57 vd.). I. Haçlı Seferi sonrası Anadolu'da oluşan istikrarsızlık uzun süre devam etti. Bu süreci sonlandıran II. Kılıç Arslan oldu. Onun döneminde siyasî birlik ve istikrar tekrar tesis edildi. Bu da beraberinde Anadolu'da ticaretin gelişmesini, ilmi çalışmaların hız kazanmasını sağladı (Bayram, 2021: 62 vd.). Bu dönemde Bizans İmparatorluğu'yla etkin bir mücadele verildi ve Bizans'a karşı üstünlük sağlandı. Anadolu'daki güven ortamı yeniden oluştu. Ayrıca Dânişmendliler'e son verildi. Tüm bunlar Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'ni hem Anadolu'da hem de Orta Doğu'da etkin bir devlet yaptı (Koca, 2006: 88 vd.; Eroğlu, 2022: 9). Bizans İmparatoru Manuel 1176 yazında Anadolu'daki Türk varlığına son vermek için girişimlerde bulundu. Papa'ya haber göndererek Haçlı desteği talep etti. Bizans topladığı kuvvetlerle Konya'ya doğru harekete geçti. Ancak Myriokephalon Kalesi'nin yakınlarında yapılan savaşta hezimete uğradı. Bu savaşın sonu İmparator Manuel bir daha Suriye Bölgesi'ne gelemedi (Runciman, 2008, C.II: 345 vd.). II. Kılıç Arslan ülkesini başarılı bir şekilde yönetiyordu. Ancak aldığı bir karar, Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin istikrarını sonlandıracak mahiyeteydi. Zira sultan daha sağlığı yerindeyken ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırdı. Konya'yı

Gıyâseddin Keyhüsrev'e bıraktı ve onu sultan ilan etti. Belki de bunu sağlığında yaparak oğullarının olası sonraki taht kavgalarını engelleyeceğini zannediyordu. Fakat düşündüğü gibi olmadı. Aldığı bu karar sonucunda oğulları arasında mücadeleler, taht kavgaları yaşandı. II. Kılıç Arslan 1192'de vefat etti. Sonraki süreçte 1196'da Tokat Meliki Süleyman Şah tahta geçerek ülkedeki birliği yeniden tesis etti (Kaya, 2010: 105 vd.; Uzunçarşılı, 2011: 2 vd.). 1205'te tahta ikinci kez çıkan Gıyâseddin Keyhüsrev 1211 yılında vefat etti (Kaya, 2006: 149). Sultanın ölümü üzerine yerine oğlu I. İzzeddin Keykavus geçti. I. İzzeddin zamanında Trabzon'daki Komnen hanedanlığı vassal devlet haline getirildi. Bununla birlikte Ermeni Krallığı vergiye bağlandı. Antalya, Sinop gibi şehirlerde hâkimiyet sağlandı. I. İzzeddin Keykavus kardeşi I. Alâeddîn Keykubad taht için kardeşiyle mücadeleye tutuştu. Ancak I. İzzeddin Keykavus kardeşini 1213'te esir alarak Malatya yakınlarındaki Minşar Kalesi'ne hapsedirdi. I. İzzeddin Keykavus 1220'de vefat edince kardeşi I. Alâeddîn Keykubad Anadolu (Türkiye) Selçuklu tahtına oturdu (Korunur, 2021: 68 vd.; Yakupoğlu, 2014: 351 vd.; Uyumaz, 2021: 121 vd.).

I. Alâeddîn Keykubad (Ayrıca bkz. Köymen, 2020) dönemi, Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin siyasî, iktisadî, kültürel, mimari alanlarda gelişme gösterdiği parlak bir devir kabul edilir. İnşa ettirilen cami, medrese, kervansaray, köprü, hastaneler dikkat çekmektedir. Bunlardan birçoğu günümüze kadar ayakta kalmıştır. I. Alâeddîn Keykubad, Moğol tehlikesini önceden fark edebilmiş ve bu doğrultuda Kayseri, Sivas, Konya başta olmak üzere birçok şehirde güçlü surlar ve kaleler inşa ettirmiştir (Turan, 2012: 68). 1230 yılında Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devletinin doğu sınırı Gürcistan'a kadar ilerledi. Ancak giderek büyüyen ve devamlı surette batı yönlü ilerleyen Moğol tehlikesi I. Alâeddîn Keykubad'ı tedirgin etti. Ölümünden kısa bir süre önce de Moğol hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı (Uzunçarşılı, 2011: 6 vd.). Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın ölümü sonrası yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşi ile yaptığı taht mücadelesi sonucunda tahta oturmayı başardı. Fakat 1240 yılında çıkan Baba İshak önderliğindeki isyan, Moğolların Anadolu'ya saldırmasına imkân tanıdı. Moğollar ile yapılan Köseadağ Savaşı kaybedildi ve Moğollarla anlaşma yapılmak zorunda kalındı. Anadolu Moğollar tarafından talan edildi. Yapılan anlaşma ile Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti 1243'te artık Moğolların güdümünde onlara haraç ödeyen bir devlet haline geldi (Özbek, 2018: 3; Eroğlu, 2022: 11).

Köseadağ mağlubiyeti devleti yıkılışa götüren sürecin başlangıcıydı. Özellikle II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü sonrası bu süreç daha da hızlandı. Zira taht mücadeleleri bağlamında sultanın üç oğlu namına hırslı devlet adamlarının çekişmeleri Moğollara Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti üzerinde daha fazla hareket etme imkân tanıdı. Moğolların devlete ağır vergiler yüklemesine sebep oldu. Selçuklu yönetimini ele geçiren Mu'înüddin Süleyman Pervane IV. Kılıç Arslan ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemlerinde etkili oldu. 1261'den sonra kısmen istikrar ve sükûnet ortamı sağladı. Ancak Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti, zayıf bir vassal devlet olarak elli yıl daha ayakta kalabildi (Turan, 2012: 70; Roux, 2002: 227).

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde Aile ve Kadın

Toplumların yaşayış biçimlerinin şekillenmesine sebep olan en önemli unsurlar; geçmişten gelen gelenekler, yaşadıkları coğrafi şartların insanlar üzerindeki etkileri ve şüphesiz kabul edip inandıkları din öğretileridir. İşte buradan hareketle Türklerin İslâmiyeti kabul etmeleri onların yaşantılarını da etkiledi. Az önce bahsettiğimiz tüm etmenlerle birlikte Türkler de bu dinin öğretilerini ve geçmişten gelen adetlerini harmanlayarak Türk toplum yapısını oluşturdular. Ailede çocuklara verilen eğitimler de bu harmanın bir sonucuydu. Buna göre; çocuklara Allah ve insan sevgisi, merhamet, saygı, dayanışma, yardımlaşma, terbiye gibi değerleri aşıladılar. Bu yönde eğitimler verdiler. Selçuklular bu eğitimi sadece hanedan mensubu meliklere değil toplumdaki her bireye vermeye gayret gösterdi (Can, 2008: 145 vd.).

Birçok toplumda olduğu gibi Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde de aile önemli bir anlam ifade etmekteydi. Toplumun temel taşı kabul edilen aile anne, baba ve çocuklardan müteşekkildi. Ataerkil bir yapıya sahip olduğu için Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde aile reisi babaydı. Ancak bu annenin söz hakkı olmadığı anlamına gelmiyordu. Anne de aile üzerinde söz söyleyebilir, fikirlere önerebilirdi (Dertli, 2014: 7 vd.). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti halkı eski Türk geleneklerinin kendi dönemlerine getirdiği değerlere sahip çıkıyor ve adap, terbiye, saygı gibi Türkler için hassasiyet duyulan bu kavramlar çerçevesinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ailelerin yaşadığı evler yaşam biçimlerinin nasıl olduğu hakkında fikir vermekteydi. Buna göre evler, çeşitli bölümlerden oluşuyordu. Bunlar odalar, sofa ve mutfak şeklindeydi. Evlerin düz damlı olduğu ve kemerli sistemle inşa edildiği bilinmekteydi. Günümüzde de özellikle kırsal bölgelerdeki evlerde olduğu gibi kış ayları için ayrılan kışlık odalar mevcuttu. Bu odalara "tabhane" ismi veriliyordu. Bazı evlerde daha ziyade durumu iyi olan ailelerin yanında çalıştırdığı hizmetçiler, köleler, kapıcılar gibi görevliler bulunmaktaydı (Taneri, 2021: 38 vd.). Evlerde misafir odaları da bulunuyordu. Misafir gelme ihtimaline karşı bu odalar hazır bir şekilde bekletilir ve gelen misafirler bu odalarda konuk edilirdi. Bu odalara "eğrek, boşoda" denilirdi (Ögel, 1991: C. III, 27). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde

aileler çok misafirperverdi. Konuk ağırlamak, onlara ikramlarda bulunmak ev sahiplerini mutlu ediyordu. Yatılı kalan misafir evden ayrılırken üzürlüydü (İbn Battûta, 2020: 273). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde evlerin bir bakıma günümüz evlerinden pek de farklı olmayan bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Evin oturma planı, o dönem insanların misafirperverlikleri günümüze kadar devam eden Türk gelenek ve göreneklerinin bir mirası olmuştur. Günümüzde de bu değerler devam etmektedir.

Kadının toplumdaki rolü, devletlere, coğrafyalara, dini inanış biçimlerine, örf ve adetlere göre değişkenlik gösteren bir yapıdaydı. Bu bağlamda eski Türk toplumlarında kadının toplum içerisindeki rolü ve görevleri, yaşamın içerisindeki varlığı iyi denilebilecek düzeydeydi. Kadına, erkeklerle benzer görev ve sorumluluklar yüklenirdi. Türk kadını sosyal ve kültürel anlamda hayatın içerisindeydi (Metin, 2011: 470 vd.). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'ne baktığımızda insanların Anadolu'da, İslâm inanç sistemi içerisinde ortaya çıkan Mevlevilik, Bektaşılık gibi tarikatları benimsediği görülür (Can, 2008: 222). Kadınların tercihi ise daha çok Mevlevilik üzerineydi. Hatta dönemin saray kadınlarının bazıları Mevlevilik tarikatının gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri desteklemekteydi. Ayrıca tarikatın düzenlediği tasavvufi etkinliklere de katılmaktaydılar. Bahse konu olan bu kadınlardan en önemlisi Gürcü Hatun'du. Mevlevilik bu hatunların yaptığı maddi yardımlar ile oldukça güçlendi (Eroğlu, 2022: 80; Bıçak, 2007: 133 vd.). Mevlevilik hareketi kadını "nâ-mahrem" olarak kabul ediyordu. Dolayısıyla bu da kadınların peçe kullanımını yaygınlaştırdı (Taneri, 2021: 34 vd.). Mevlâna kadınların ancak yüzleri kapalıyken ziyarete kabul edileceğini bildirmiştir. Ancak buradan Anadolu (Türkiye) Selçuklularında tüm kadınların yüzlerini örttüğü ve peçeli olduğu anlamı çıkmaz. Zira ilim, tıp ve edebiyat anlamında hatırı sayılan önemli bir devlet adamı olan Saadetin Mesud yazdığı bir mektup, bunu destekler niteliktedir. Saadetin Mesud mektubunda Sinop'taki kızları tasvir ederken şu ifadelerle yer verir: "zülüfleri misk kokar, dudakları kırmızı gül çiçeğidir" (Turan, 1988: 160 vd.). Bununla birlikte kadınların yüzlerini örtmediğini Battûta seyahatnamesinde açıkça ifade eder (İbn Battûta, 2020: 273). Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde bütün kadınların peçe takmadığı ayrıca peçe takılması yönünde bir zorunluluk ya da zorlamanın olmadığı görülmektedir.

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde kadınlar saçlarını örerek omuzlarından sarkıtlardı. Ayrıca takma zülûf kullanarak süslenirdi (Can, 2008: 174). O dönemde kadınlar aksesuar bağlamında, küpe olarak; askılı ve salkım küpe, tolgag, ısırğa kullanırlardı. Kolye olarak ise bogmag, bağırık ve gelin gerdanlığı takarlardı. Bununla birlikte bilezikler, dilmiş, tor, şeve, akıtma gibi takıları kullanmışlardır (Ögel, 1991: C. V, 2443 vd.). Yukarıda bahse konu olan bu takıların çeşitliliği, Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde kadınların kendilerine özen gösterdiklerini, zevk sahibi olduklarını ve takıları sevdiklerinin işaretidir. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde ev, kadın için birçok şey ifade ediyordu. Ev, kadınların yaşam alanı, yuvaları, hayatlarının merkezi konumundaydı. Kadınlar evin sorumluluklarını kendi üzerine almıştı. Ev idaresi, çocuk bakımı, evin çekip çevrilmesi dışında misafir ağırlamak gibi işlerle meşgul olan kadın, bunların dışında da ibadetlerini aksatmazdı. Tüm bunların yanında ev ekonomisine el işi ürünleriyle katkı sağlardı (Bıçak, 2007: 49). Kadınların bahse konu olan el işi ürünlere örnekler vermek gerekirse; örgü, oya, dantel, nakış, dokuma gibi Türk el sanatlarına uygun olarak yaptıkları ürünleri söylemek mümkündür. Bunların dışında kilim, halı dokuma, çadır imalatı, keçecilik, kumaşçılık ve terzilik yaptıkları işler arasındaydı. Bu bağlamda Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde bir esnaf teşkilatı olan "Ahi Teşkilatı'nın bir kolu konumunda bulunan ve kadınların oluşturduğu "Bacıyân-ı Rum"un faaliyetleri önemlidir (Can, 2008: 177 vd.; Eroğlu, 2022: 82). "Fakiregân" olarak da isimlendirilen bu teşkilatın kadın ve kız üyelerinin birbirlerine "bacı" diye hitaplarından dolayı teşkilat, "Bacıyân" (Bacılar) olarak da adlandırılmıştır (Bayram, 2002: 366). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde önemli bir yer tutan bu teşkilatın ne zaman ve nerede kurulduğu pek bilinmemektedir (Gültepe, 2008: 342). Yukarıda bahse konu olan teşkilatın içerisinde kadının aktif yer alması bize Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde kadının sadece evde değil sosyal ve ekonomik yaşamın içerisinde de yer aldığını göstermektedir.

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde Evlilik

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti İslâm inancı benimseyen ve bu inanç sisteminin getirdiği kaideler çerçevesinde hareket eden bir devlettir. Dolayısıyla Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde evlilikler de bu inanç sistemi içerisinde yapılmakta, dini kurallara riayet edilmesine özen gösterilmekteydi. Evlilikler İslâm hukukunun esaslarına göre yapılmaktaydı. Bu esaslar çerçevesinde yapılan evliliklere herhangi bir kısıtlama getirilmezdi (Bıçak, 2007: 69). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde şeriatın bütünüyle hâkim olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla erkeklerin birden çok kadınla evlilik yapabilmesi mümkündür (Taneri, 2021: 32). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde farklı dine mensup kadınlarla da evliliklerin yapıldığı görülmektedir. Özellikle Hıristiyanlarla yapılan evlilikler bazı bölgelerin Türkleşmesi sağlamıştır (Can, 2008: 139 vd.). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde hanedan mensuplarının yabancı devlet hanedan mensuplarıyla da siyasî evlilikler yaptıklarını görmekteyiz. Selçuklular hâkimiyetleri süresince ilişki içerisinde bulunduğu

Bizans, Gürcü, Ermeni ve Haçlılar ile çeşitli zamanlarda evlilikler yaparak akrabalık bağı kurdular. Gerçekten de siyasî manadaki anlaşmalardan daha kalıcı ve etkili olan bu evlilikler iki devletin de menfaatlerini gözettilikleri ortak çıkarlar üzerine yapılmaktaydı. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde ilk defa Sultan I. Kılıç Arslan gayrimüslim bir prensesle evlenmiştir. I. Haçlı Seferi sırasında Haçlı komutanı olan IV. Raimond'un kız kardeşi Isabella ile evlenmiştir (Çiftçiöğlü, 2013: 9 vd.).

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde evlilikler oldukça önemsenmiş ve kişilerin evlenmeleri, İslâm Dini'nin Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.)'in "evlenme benim sünnetimdir, sünnetimden yüz çeviren benden değildir", "nikâhı kolaylaştırın" ifadeleri çerçevesinde teşvik edilmiştir (Doğan, 2018: 75). Tabi evliliklerde en önemli adımlardan biri de düğün merasimleridir. Bu bağlamda Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti düğün için gerekli adımların atılmasına önem verilmiştir. "Düğün" kelimesinin Türkçe kökenine baktığımızda "tüğün"den gelen "bağlamak, düğümlemek" anlamlarını taşımaktadır. Erkek ve kadının hem hukuki hem de dini olarak birliklik sağlamasının meşruiyetini oluşturan "evlilik akdi"nin yapılacağını, eş, dost ve akrabalara duyurulmasını düğünler sağlamaktadır. Düğün merasimleri önemlidir. Zira bir toplumun eğlence kültürünü, inançlarını ve gelenek-göreneklerini yansıtır (Uyumaz, 2020: 25). Eski Türklerde evlilik öncesi iki taraf arasında gidip gelen aracı diye nitelendirilen kişiler bulunmaktaydı. Bu uygulamanın Büyük Selçuklularda ve Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde de devam ettiğini söyleyebiliriz. İslâmiyet'te de bu aracılık müessesesi oldukça önemsenmiştir. İslâm inanç sisteminde bu araçlar bazı kaideler uymak durumundadır. Etik davranışlar sergilemelidir. Buna göre aracı iki taraf arasında şeffaf olmalı, yanlış yönlendirmelerde bulunamamalı, yalan söylememeli, bir kızın halihazırda bir talibi varken başka bir kişi için aracı olmamalıdır. Bu hususta Hz. Muhammed (S.A.V.)'in bir hadisinde aracılığın önemini şu sözlerle vurgulamıştır: "İki kimse arasında evlenme hususunda aracılık yapmak şefaatin üstün olanındandır"(Emre, 1986: 32 vd.).

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde evliliklerin çoğu görücü usulü ile gerçekleşmekteydi. Uygun görülen bir ailenin kızı için aile büyüklerine ya da toplumda ileri gelen sözü geçen kişilere danışılırdı. Kız tarafı da kızlarını verecekleri erkeğin ailesini ve damat adayını sorar soruştururdu. Bazen erkek bir kızı beğenir ve aile büyüklerinin de rızası alındıktan sonra kız isteme merasimi gerçekleştirdi (Alpaslan, 2017: 78; Eroğlu, 2022: 86). Görüldüğü gibi günümüzde de Anadolu'nun birçok yerinde bu gelenek devam etmekte ve evlilikler bu yöntemlerle gerçekleşmektedir. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde uygun bir eş adayı bulunması durumunda ikinci aşama olan nişan merasimine geçilirdi. Eski Türk toplumlarından günümüze kadar gelen bu uygulama ailenin rızası dahilinde kız ile bir yola girmenin ilk adımını olarak kabul edilir ve evlilik vaadi ile kıza bir yüzük takılırdı. Bu yüzük bir simgeydi ve kişinin nişanlılığı olduğunu herkesin bilmesini sağlayan önemli bir aksesuardı. Ancak nişanın resmi bir yaptırımı bulunmamaktaydı (Orhan, 2016: 75). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde evlilikte bir önemli uygulama da mehirdir. İslâm hukukuna göre yapılması gereken mehir boşanma durumlarında kadını korumaya yönelik bir uygulamadır (Sağlam, 2016, 3). İslâmiyet'e göre evlenen erkek karısına mehir olarak on dirhem gümüş ya da on dirhem gümüşe karşılık gelebilecek bir şey vermek zorundadır. Ancak bu uygulamanın suistimale uğramaması için Hz. Muhammed (S.A.V.) "mehirin hayırlısı, kolay olanıdır" demiştir. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde bu uygulamanın dışında ayrıca kız tarafına nikâh parası veya başlık parası da verilmiştir (Eroğlu, 2022: 92; Doğan 2018: 76). Mehir dönemin ekonomik durumu hakkında ipucu vermesi bakımından önemlidir (Can, 2008: 154). Özellikle hanedan mensuplarının evliliklerindeki mehir miktarları normal bir Selçuklu tebaasının ödediğinden daha fazla olmuştur. Örneğin Sultan II. Gıyâseddin, Halep Emiri'nin kızına talip olmuş ve elli bin dinar mehir ödenmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte Halep Emiri'nin erkek evladı da sultanın kız kardeşi ile evlenmek istemiş ve bu evlilik için de sultan elli bin dinar mehir istemiştir (Uyumaz, 2001: 411 vd.).

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde evliliğin resmîyet kazanması için nikâh akdinin gerçekleşmesi gerekmekteydi. Bunun için kız ve erkek iradelerini vekillere beyan ederlerdi. Vekillerin de onayı ile nikâh resmîleşir ve iki kişi hayatlarını birleştirirlerdi. Bu nikah törenlerine kadınlar pek katılım göstermezdi. Nikah töreni esnasında tarafların bazı talepleri olabiliirdi. Evlilik düzeni, boşanma nedenleri gibi evliliğin kurallarını belirleyen bazı istekler söz konusu olabiliyordu. Bununla birlikte kız tarafı, erkeğin ikinci bir kadın ile evlenmemesi ya da kızlarını başka bir yere götürmemesi hususunda bazı şartlar öne sürmekteydi (Can, 2008: 158 vd.). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde nikâhlar kadılar tarafından yapılır ve defterlere işlenerek kayıt altında tutulurdu (Turan, 1988: 43 vd.). 1226 ve 1227 yılları Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti için önemliydi zira Eyyubiler ile siyasî ilişkilerin daha iyi bir noktaya gelmesi bağlamında Anadolu (Türkiye) Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubad ile Melik Adil'in kızı Melike Adile evlenerek akrabalık bağı kurmuşlardı. Nikâh merasimi Çaşnigir Şemseddin Altun-aba ve kadı huzurunda gerçekleşti (Uyumaz, 2001: 410; Turan, 2013: 371).

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde evliliklerde önemli bir yer tutan diğer husus çeyiz meselesidir. Türkçede cihâz olarak isimlendirilmiş ve yaygın olarak da çeyiz ya da çehiz şeklinde kullanılmıştır. Bu terim evlenen kızın baba evinden götürdüğü kıyafetleri ve bazı eşyaları ifade eder. İslâm hukukunda evlenen erkeklerin bazı yükümlülükleri bulunurken kadınları yükümlülüğü bulunmamaktadır. Buna rağmen çeyiz meselesi, dini yaptırımın sonucu değil toplumsal bir yaptırımın ürünüdür diyebiliriz (Ed-Dîb, 1993: 296 vd.). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde dokumacılığın ve el işçiliğinin geliştiğini söylemiştik. Bu bağlamda dokuma ürünlerinin ve el işi ürünlerin çeyizlerde önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkün. Orta gelirli bir Selçuklu kızının çeyizine bakacak olursak; ferace, kaftan, el örgüsü kollu elbiseler, yün ve pamuktan yapılmış kollu elbiseler, dar kollu cepkenler, iç çamaşırı, gömlek, entari, deriden ve gümüşten yapılmış kemerler, şalvarlar, çizme, halı, minder, kilimler, örgülü perdeler, dokuma yatak takımları, sofraya örtüleri, seccade, yastıklar yer almaktaydı. Bunların dışında takı ve kişisel bakım ürünleri bağlamında da altın, gümüş ve inciden yapılmış çeşitli küpeler, englik denilen kırmızı boyadan yapılan yanak boyası, sürme gibi ürünler bulunmaktaydı. Bu ürünlerin muhafazası için sandıklar kullanılmaktaydı. Bu sandıklar "küdekarî" adı verilen bir teknikle yapılmaktaydı. Küdekarî, küçük tahtaların birbirlerine geçirilmesiyle geometrik bezemelere verilen isimdi. Kullanılan teknik, Selçuklulardan Beylikler dönemine ve Osmanlı'ya kadar devam etmiştir (Eroğlu, 2022: 97 vd.; Kademoğlu, 1999: 61 vd.). Kız tarafının çeyiz yapacak maddi gücünün olamaması, onları zora sokan bir durumdu. Çünkü evlenecek her kızın giyecek ve çeşitli ev araç-gereçlerine sahip olması beklenirdi (Taneri, 2021: 33). Evliliklerde yine eski Türk toplumlarının uyguladığı önemli geleneklerden biri de saç geleneğiydi. Bu gelenek hemen hemen tüm Türk toplumlarında ve devletlerinde uygulanmaktaydı. Bununla birlikte bu gelenek sadece düğünlerde uygulanmıyordu. Aynı zamanda Türk yöneticilerinin cömertliğini öne çıkaran bir gelenek olarak, veliaht belirlenmesi, elçi kabulü, sünnet merasimi gibi durumlarda da uygulanırdı. Bu gelenek devletin mevcut iktisadî durumu hakkında ipucu verirdi (Çelik, 2019: 95; Güler, 2000: 24; Eroğlu, 2022: 100).

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde de saç geleneği devam etmiştir. Buna göre; Düğün sahibi ekonomik gücüne göre inci, gümüş, altın gibi kıymetli şeyleri saçardı. Bununla birlikte kıyafet, badem, fıstık ve şeker gibi ürünler de saç için kullanılabilirdi. Düğüne katılan misafirlere ikram edilen bu ürünler tabaklardan alınıp saçılır sonra da tekrar misafirlerce toplanırdı (Bıçak, 2007: 77). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti I. İzzeddin Keykavus'un Selçuki Hatun ile olan düğün esnasında oldukça görkemli bir saç geleneği uygulanmıştı. Sultanın cömertliğini gösterdiği saç merasiminde altın ve mücevherler saçılmış, halka açık olan düğünde ziyafetler verilmişti (İbn Bibi, 2020: 203). Saç merasimine başka bir örnek vermek gerekirse; Sultan II. Gıyaseddin'in tahta oturduğunda düzenlemiş olduğu saç merasimini söyleyebiliriz. Sultan tahta oturduğunda devlet ileri gelenlerini huzuruna davet etmiş akabinde fazlaca dirhem, dinar saçmış ve kıymetli eşyalar hediye etmişti (İbn Bibi, 2020: 466 vd.).

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde önemli uygulamalardan biri de gelin alma ve gelin alayıdır. Gerçekleştirilecek evlilik öncesi hem kız hem de erkek tarafı gerekli hazırlıkları yaparlardı. Düğün evi hazırlanır, yapılacak eğlence için gerekli hazırlıklar tamamlanır, ziyafet sofraları kurulurdu (Ersan, 2006: 81). Düğün yerine geçilmeden önce gelin süslenir ve yüzü bir duvak ya da peçe ile kapatılırdı. Ayrıca ellerine kına yakılır ve hüznü türküler eşliğinde evden çıkarılırdı (Bıçak, 2007: 75). Yukarıda saç uygulaması için örneklendirdiğimiz I. İzzeddin Keykavus'un Selçuki Hatun ile evliliğinde gelin alayı uygulamasını da görmekteyiz. Buna göre Sultan gelin alayını oluştururken devlet ve din adamlarını görevlendirmiş ve bu kişilere çeşitli değerli eşyalar vermiştir. Ayrıca kız tarafına takdim edilecek hediyeleri gelin alayına teslim etmiştir. Sivas'tan Erzincan'a doğru yola koyulan gelin alayının şehre varması ile eğlence, müzik ve şenlikler başlamıştır. Kız tarafının önde gelenleri, gelin alayını karşılamak için hazır bulunmuştur (İbn Bibi, 2020: 204; Turan, 1965: 271). Erkek tarafının gelmesiyle birlikte kız tarafı büyük sofralar kurarak ziyafet vermiş ve sonrasında çalgıcılar eşliğinde eğlenilmiştir. Sultanın gönderdiği hediyeler kızın babasına takdim edilmiş ve kız tarafı da çeyiz ve gönderecekleri hediyeleri hazırlamışlardı. Bu hazırlık on gün sürmüş ve bu süre zarfında erkek tarafı çok iyi bir şekilde ağırlandı. Kız tarafının hazırlıklarının bitiminde sabah, gün doğumuyla gelin alayı, göç davulları eşliğinde kızı alarak yola çıkmıştır (İbn Bibi, 2020: 204 vd.). Bu bilgiler ışığında gelin alayının kız tarafına ulaşmasıyla eğlencelerin başladığını ve gelin alayının tekrar dönüş yoluna çıkana kadar da devam ettiğini söyleyebiliriz. Ancak burada verilen örneğin, bir sultanın gelin alma merasimi olduğunu unutmamak gerekir. Zira hanedan evlilikleri görkemli olur. Selçuklu toplumunda sade bir vatandaşın bir düğününde bu kadar şaşa olmaz. Ancak yine de kendi ekonomik durumu ölçüsünde Selçuklu tebaasının daha küçük düzeyde ve geleneksel anlamda aynı yöntemlerle düğünlerini yaptığını söyleyebiliriz.

Türk toplumu için en önemli kurumların başında evlilik müessesesi gelmektedir. Geçmişten günümüze evliliğin kutlamalarla, şenliklerle yapılması geleneği devam etmiştir. Bu bağlamda da Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde düğünlere çok önem verilmiştir. Eğlencenin üst düzeyde tutulduğu bu merasimlerde kapalı mekân olarak genellikle damat evi tercih edilmiştir. Ancak açık alanlarda da düğünlerin yapıldığı görülmektedir

(Bıçak, 2007: 76). Düğünlerde müzik olmazsa olmazdı ve genellikle; zurna, darbuka, def, kaval gibi çeşitli enstrümanlar kullanılırdı. Misafirler bu müzik ile eğlenirdi. Müzik dışında çeşitli oyunlar ve hokkabazlık gösterileri de tertip edilirdi (Kaya, 2013: 36 vd.: Eroğlu, 2022: 106). Düğün bitiminde Kur'an okunur, salavatlar getirilirdi. Gerdek için evlenen kişiler hazırlanan evlerine gönderilirdi. Ancak gerdek evinin olmadığı durumlarda kız ya da erkek tarafına ait bir evin odası hazırlanırdı. Çiftler İslâm kaidelerine uygun şekilde önce iki rekât namaz kılarlardı. Sonrasında da birleşme esasları yerine getirilirdi (Bıçak, 2007: 78).

SONUÇ

Tarihte geniş bir coğrafyaya hâkim olan Türk toplumları için gelenek ve görenekler oldukça önemliydi. Geleneksel değerlere bağlılık Türklerin bir kültür oluşturmasını sağladı. Bu bağlamda eski Türk toplumları, Büyük Selçuklular ve Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti bu gelenek ve adetleri çoğunlukla korudular. Türk toplumundaki aile kutsiyeti, aile kavramına verilen önem her daim devam etti. Bununla birlikte kadının toplum içerisindeki yeri ve sorumlulukları dönem dönem farklılaştı. Özellikle İslâmiyet'in kabulünden sonra bu görev, beklenti ve sorumluluklar kısmen değişti. Bununla birlikte göçebe yaşayan Türk toplumlarındaki kadın ile yerleşik düzendeki kadının sorumlulukları değişkenlik gösterebiliyordu. Kadın, aile ve evlilik anlamında İslâmiyet'in kabulü ve Türk törelerinin geçmişten gelen uygulamaları harmanlandı. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti de bu harmanlanan uygulamaları kendi hayatına tatbik etti. Devlet yöneticilerinin ve halkın bu gelenekleri koruması sonucu günümüze uzanan bir aile ve evlilik kültürü oluştu. Aracı, mehir, çeyiz, gelin alayı, düğün, saç merasimi, nikâh gibi kavramlar günümüzde de birçok yerde uygulanmaktadır. Toplumsal hafıza, kültürel miras bakımından oldukça önemli olan gelenek ve görenekler Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde eskiden olduğu gibi devam etmiştir. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde İslâmiyet'in yerleşmesi, bu dinin inanç ve esaslarının hayata tatbiki kadının konumunu belirlenmesinde önemli bir yer tutmuştur. Aile temelinde sevgi ve hoşgörünün hâkim kılındığı bir anlayış yerleşmiştir. Kadından beklenen çocukların yetiştirilmesi, evin çekip çevrilmesi ve gelen misafirlerin hakkıyla ağırlanması gibi sorumluluklar kadının ev idaresinde ne derece önemli olduğunun bir göstergesidir. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde kadın sadece evi idare etmekle kalmamış ayrıca el işi sanatları, dokumacılık, terzilik gibi işleri de yaparak ev ekonomisine katkıda bulunmuştur. "Bacıyân-ı Rum" isimli teşkilatta aktif rol alan kadın, böylece sosyal yaşamda da kendine yer edinmiştir. Aile kutsiyeti Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde önemlidir. Ataerkil bir toplum olan Anadolu Selçuklularında evin reisi babadır. Ancak bu kadının hiçbir söz hakkı olmadığı anlamına gelmez. Bununla birlikte aileyi oluşturan karı-koca ve çocukların oluşturduğu çekirdek yapısıdır. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde hanedan kadınlarının Büyük Selçuklu Devleti'ndeki gibi etkin rol oynadığını söyleyemeyiz. Daha ziyade komşu devletlere diplomatik nedenlerle gelin olarak gönderilmişler ve kurulan akrabalık bağları sebebiyle de siyasî ve askeri müttefikliklerin temelini oluşturmuşlardır. Hanedan kadınlarının siyasî manada güç kaybetmeleri onları hayır işlerine yönlendirmiştir. Ülkenin birçok yerinde hanlar, kervansaraylar, camiiler, medreseler yaptırmışlardır. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde görüldüğü üzere kadının toplumdaki konumu, varlığı ve yaptıkları işler onların ne derece önemli olduğunu göstermiştir. Aile kavramına verilen önem Allah'ın rızası ve peygamberin şefaatine nail olmak için yapılan evlilikler ve uygulanan usuller geçmişten bugüne manevi mirası oluşturmuş ve günümüz Anadolu toplumunun bu manevi mirasın sahibi olmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Battûta, İ. (2020). İbn Battûta Seyahatnâmesi, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bayındır, A. (2018). "Türkiye Selçukluları Kuruluş Dönemi Kutalmışoğlu Süleyman-Şah (1075-1308)", Akademik Matbuat, 2(2): 19-30.
- Bayram, M. (2002). "Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", Türkler Ansiklopedisi, C. VI, (Ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Bayram, M. (2021). "Anadolu Selçukluları'nda Devlet Yapısının Şekillenmesi", Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi (Selçuklular), (Dergi Editörü: Cem İleri), Yapı Kredi Yayınları, S. 29: 61-73.
- Bıçak, S. (2007). "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bibi, İ. (2020). El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Al'a'iyye-Selçuknâme, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara.
- Can, S. (2008). Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308), Ufukötesi Yayınları, İstanbul.

- Çelik, R. İ. (2019). “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Saçı Âdeti ve Bağlılık Sembollerinin Uygulanışı İle İlgili Ritüeller”, Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri, (Ed. Mehmet Ali Hacı Gökmen, Muharrem Kesik, Osman Kunduracı, Sefer Solmaz, Zehra Odabaşı), Selçuklu Merkezi Araştırmaları Yayınları-1, Konya.
- Çiftçiöğlü, İ. (2013). “Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri”, Zeitschrift für die Welt der Türken = Journal of World of Turks, V(1): 7-25.
- Demirkent, I. (1996). Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan, TTK Yayınları, Ankara.
- Dertli, G. (2014). “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, Yüksek Lisans Tezi, Karabük üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Doğan, T. (2018). “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ed-Dîb, A. M. (1993) "Çeyiz", TDV İslâm Ansiklopedisi, (VIII): 296-297, İstanbul.
- Emre, M. (1986). İslam’da Kadın ve Aile, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Eroğlu, S. (2022). “Selçuklularda Düğün Gelenekleri”, Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Ersan, M. (2006). “Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXI (2): 77-92.
- Ersan, M.& Alican, M. (2014). Türklerin Kayıp Yüzyılı-Beylikler Devri (Türkiye Tarihi), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Güler, A. (2000), “Türklerde Saçı Geleneği”, Bilge Dergisi, (25): 22-26.
- Gültepe, N. (2008). Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâcıyân-ı Rûm’a), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kademoğlu, O. (1999). Çeyiz sandığı, Duran Ofset, İstanbul.
- Kaya, S. (2006). I. Gıyâseddin Keyhûsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211), TTK Yayınları, Ankara.
- Kaya, S. (2010). “Süleyman Şah II”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), (C. 38): 105-108.
- Kaya, S. (2013). “Selçuklularda Toplumsal ve Kültürel Hayat”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Kayhan, H. (2018). “Türkiye Selçukluları Devleti’nin Kuruluşu Hakkında”, Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, 1(1): 18-25.
- Kırpık, G. & Akyol, H. (2014). “Kutalmışoğlu Süleymanşah”, Selçuklu Tarihi (El Kitabı), (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Koca, S. (2006). “Gelişme Dönemi: II. Kılıç Arslan”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat), C. I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Korunur, H. (2021). “Sultan I. Alâeddîn Keykubad’ın Doğu Seferi ve Çemişgezek Kalesi’ni Fethi”, Dersim Tunceli Tarihi Araştırmaları, (Ed. Uysal Dıvrak), Kalan Yayınları, Ankara.
- Köymen, M. A. (2020). Büyük Alâeddîn Keykubad ve Zamanı, Kronik Kitap, İstanbul.
- Metin, T. (2011). “Türkiye Selçuklu Siyasal Hayatında Kadının Rolü Üzerine”, Ortaçağda Kadın, (Ed. Altan Çetin), Lotus Yayınevi, Ankara.
- Müneccimbaşı, A. b. L. (2001). Câmîu’d-Düvel-Selçuklular Tarihi-II (Anadolu Selçukluları ve Beylikler), (Yayımlayan: Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir.
- Orhan, S. (2016). “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ögel, B. (1991). Türk Kültür Tarihine Giriş (Türklerde Ev Kültürü-Göktürklerden Osmanlılara), C. III, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Ögel, B. (1991). Türk Kültür Tarihine Giriş-Türklerde Giyecek ve Süslenme (Göktürklerden Osmanlılara), C. V, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

- Özbek, S. (2018). “Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep Sonuç İlişkisi Yassıçemen’den Kösedag’a”, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 5(1): 2-17, Bartın.
- Roux, J. P. (2002). Türklerin Tarihi, (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Runciman, S. (2008). Haçlı Seferleri Tarihi, C. II, (Çev. Fikret İşıltan), TTK Yayınları, Ankara.
- Sağlam, H. (2016). “İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?”, Universal Journal of Theology, 1(1): 1-19.
- Taneri, A. (2021). Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâkıbü’l-Arifin’in Değerlendirilmesi), (Haz. Mehmet Akif Erdoğan), TTK Yayınları, Ankara.
- Turan, O. (1965). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Turan, O. (1988). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırmalar), TTK Yayınları, Ankara.
- Turan, O. (2012). Selçuklular ve İslamiyet, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Turan, O. (2013). Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Uyumaz, E. (2001). “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi- Bildiriler, C. II, (11-13 Ekim 2000), Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, 397-421, Konya.
- Uyumaz, E. (2020) “XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu’daki Dügün Törenlerine Bir Bakış”, Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 5(5): 25-36.
- Uyumaz, E. (2021). “Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış”, Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi (Selçuklular), (Dergi Ed. Cem İleri), Yapı Kredi Yayınları, S. 29: 121-130.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). Osmanlı Tarihi (Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında bir Mukaddime ile Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan İstanbul’un Fethine Kadar), C. I, TTK Yayınları, Ankara.
- Yakupoğlu, C. (2014). “Sultan İzzeddin Keykavus I”, Selçuklu Tarihi (El Kitabı), (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara.